

KOVÁCS BÁLINT

HÚ, DE RÁ FOGUNK ERRE BASZNI

Fovő cím a közéletre reagáló színház?

Ahogy bűnösök közt cinkos, aki néma, úgy némák között bűnös, aki cinkos. És a magyar színház néma.

Néma azzal kapcsolatban, ami itt és most körülveszi a nézőt, harminc éve még nem vette körül, és lehet, hogy már pár év múlva sem fogja. Pedig a színháznak fontos feladata más mellett az is, hogy szembeállítsa, elgondolkodtassa a nézőt arról a társadalomról, amelyben élnek, és segítsen szempontokat adni ennek értelmezéséhez, vagy kérdéseket tegyen fel a néző már létező értelmezésével kapcsolatban. Úgy gondolom, ennyit vita nélkül le lehet szögezni; diskurzust arról lehet folytatni, a bemutatók mekkora hányadát kellene kitennie az „itt és most”-ra reagáló előadásoknak; hogy mennyire szerencsés vagy nem szerencsés a napi aktualitások szintjéig hatolni; hogy a sorok közti utalások vagy a direktség üdvösebb módszer-e. De hogy egy közönség színházi kultúrája akkor teljes, ha az élet örökérvényű kérdéseit boncolgató és a pusztán csak szórakoztató előadások mellett ilyen bemutatók is a részét képezik, azt nehéz vitatni. Ahogy azt is, hogy az igazgatóknak, rendezőknek nem lehet kizárólag az fontos, hogy az adott életkorban és képességi szinten lévő színészeknek megmutatkozási lehetőséget nyújtsanak, hanem muszáj emellett más tényezők alapján is alakítani az évadot.

Mégis, a 2017/2018-as évadban az évek óta ebbe az irányba haladó magyar színház végül eljutott oda, hogy a több száz bemutatóból talán egy, de legfeljebb két kézen összeszámolható mennyiségű előadás foglalkozott direkt módon a kortárs társadalmi problémákkal (ami, szögezzük le, nem jelenti feltétlenül azt, hogy ne lehettek volna bármilyen szempontból jó előadások repertoáron: a „társadalmi felelősségvállalás” jelenléte vagy hiánya nem esztétikai kategória). Nem tudom, mi ennek az oka: a politikától, pontosabban a pénzosztást és a színházigazgató-választásokat befolyásoló politikuskok haragjától való félelem? Vagy valami nagyon rosszul értelmezett pártatlanság látszatának fenntartása, azaz hogy a nézőtérre nehogy valaki politikai-világnézeti okból sértve érezze magát egy-egy erősebb állítás miatt? A kényelem, mert egyrészt nézőket becsalogatni biztosan a nagy klasszikusokkal a leg egyszerűbb, másrészt valóban nehéz szellemi kihívás megtalálni azt a mezsgyét, amelyen belül a színház foglalkozik ugyan közéleti témákkal, de nem válik olcsó publicisztikává? A művészi önbizalomhiány, mert nehéz a mai világ összetett

folyamatairól magabiztosan megnyilatkozni? Vagy ezeknek valamiféle igazán rossz arányú keveréke?

A Stereo Akt által szervezett, a kortársról szóló konferencián én kérdezhettem meg lényegében szó szerint a fentieket olyan remek fiatal alkotóktól, akiktől egyébként nem tűnik idegennek a közéleti reflexió. Többféle válasz hangzott el. Volt, aki szerint ma már olyan abszurd a közélet, hogy azt a színház úgysem tudná fölülmúlni – holott talán nem is rá kellene tenni egy lapáttal, hanem valamilyen eszközzel segíteni megérteni vagy megismerni ezt az abszurditást. Volt, aki szerint egyszerűen nem lehet ma kimondani, ha meztelen a király, mert a királytól jön a pénz – holott nem egyértelmű, mi a jobb, kényelemben hallgatni, vagy kényelmetlen körülmények között kiadni, aminek ki kell jönnie. És volt, aki szerint egy átpolitizált világban az a legpolitikusabb döntés, ha az ember legalább este héttől tízig nem foglalkozik politikával – holott annyi legalábbis biztos, hogy a passzivitás a világtörténelemben még soha nem hozott semmi jót.

Mindenesetre ez a néma passzivitás az, ami fokozatosan csillapította a lelkesedésemet, és ami miatt idővel olyan, biztosan túlzó és semmiképp sem minden irányból felelősen átgondolt szavak kezdtek visszhangozni a fejemben, mint az unalom, az érdektelenség vagy a gyávaság.

Mi történt 2017 és 2018 környékén, az elmúlt években a világban, amelyben élünk, és mi Magyarországon? Felborult az eddig ismert világrend, amelyben Európa kulturális és részben fizikai értelemben szinte hermetikusan el volt zárva a többi kontinensről, és amelyben a távoli népek problémái, háborúi, éhínségei, klímakatasztrófái távoliak tudtak maradni: tömegessé és az átlagember számára is láthatóvá, hétköznapivá vált a menekültek vándorlása a privilegizált világ felé. Ezzel párhuzamosan – és ettől aligha függetlenül – megbicsaklani látszik a második világháború végén kialakult társadalmi-politikai berendezkedés, azaz újra egyre nagyobb a támogatottsága a szélsőséges eszméknek, és mivel azóta már eltelt egy emberöltőnyi idő, sokan már nem megkérdőjelezhetetlen értéként tekintenek a liberális alapú demokráciára, és olyan elnököket választanak meg, akik szintén így vannak ezzel, vagy olyan intézkedéseket szavaznak meg, amelyek ellentétesek az európai gondolattal (lásd csak a két legevi-

Jelenhet az Egy piaci nap c. előadásból
(Radnóti Színház).
Fotók: Dömölky Dániel

densebb példát, Trumpot és a Brexitet). Eközben viszont a világ újragondolja a női és férfi társadalmi szerepekből fakadó egyenlőtlenségeket és viszonyokat, aminek lehangosabb jele a szexuális zaklatás mint évszázados, évezredes jelenség reflektorfénybe kerülése.

Mindennek Magyarországon is ezernyi, a mindennapi életünket meghatározó folyománya van. Réges-rég – pontosabban ebben a formában még soha – nem látott módon válnak elfogadottá a kirekesztő eszmék, a politika teljesen hétköznapi velejárójává váltak az olyan köztörvényes bűncselekmények, mint az uszítás, a gyűlöletkeltés, hihetetlenül elszaporodtak a minden következmény nélkül maradó hazugságok a politikában, és általában is elmondható, hogy új politikai berendezkedés született, olyan, amilyenre eddig még nem volt példa, mivel az nem feleltethető meg sem egyszerűen az ideális demokrácia, sem a nyilvánvaló diktatúra fogalmainak. Növekszik a létminimum alatt élők száma, a tömegtájékoztató minden egyensúlyát elvesztette, hatalmas szakadék tátong az úgynevezett értelmiség és a megbízható, elfogulatlan és hiteles hírforrásoktól elzárt, zömében vidéki lakosság által érzékelt valóság között. Mindközben pedig ma már talán nincs egyetlen olyan színházba járó magyar sem, akinek a baráti köre vagy a családja révén ne lenne tapasztalata az elvándorlásról.

De ha valaki, mondjuk, egy jövőbeli színháztudós a mostani magyar színház témafelvetései, problémaérzékenysége alapján szeretne képet alkotni arról, hogy mi zajlott 2017–2018-ban a világban, az a fentiekből semmit, egyetlen félmondatot sem fog érzéklni. Ha a magyar színházból kell megítélni, akkor sem Magyarország, sem a világ nem változott semmit mostanában.

Nincs itt semmi látnivaló.

Ha a fentiek tükrében kategorizálni kellene a magyar színházak műsorát, talán négy kategóriát lehetne felállítani. Termé-

szetesen nem vitás, hogy mindezekre a kategóriákra is szükség van vagy lehet egy ország színházi palettáján, de jó esetben ezek mellett fontos helye van a „közéleti” előadásoknak is.

Az első és messze-messze legnépesebb kategória az, amelynek előadásai egyáltalán nem is kívánnak reflektálni a bennünket itt és most körülvevő jelenségekre. Vagy azért nem, hogy „a munkában megfáradt embereket” csak szórakoztassák, minden mögöttes tartalom nélkül, hogy a színház egyfajta kereskedelmi tévéműsor élőszereplős (és ennyiből, de csak ennyiből mindenképp értékesebb) verziójaként kikapcsoljon, ne pedig bekapcsoljon. Más előadások azért nem reagálnak a kortárs társadalmi folyamatokra, hogy ehelyett szintén nagyon fontos dolgokról beszéljenek: szerelemről, emberi értékekről, általános erkölcsi kérdésekről. Jóval több előadást kellett volna megnézni ebben az évadban, amihez jóval több lelkesedésnek kellett volna megmaradnia bennem, hogy biztos választ tudjak adni arra a kérdésre, miért érzem úgy, ebben a „kategóriában” is jóval kevesebb katartikus művet mutattak be idén a kívánatosnál. És hogy azt a kérdést is meg tudjam válaszolni magamnak, vajon tényleg mindenféle előadásnak és „kategóriának” rosszat tesz-e az, ha egy-egy színházban megjelenik a konfliktuskerülésre, illetve a konfliktusos mondatok helyett inkább a semmitmondásra való hajlam.

A második kategória a látszatabátorság, amelynek csak nevében van köze a bátorsághoz. Ezekben az előadásokban felmerülnek itt és most is jelenlévő problémák, de csak erősen áttételesen, általánosan. Ebben az esetben a színház egy adott társadalmi-közéleti-politikai jelenségre reagálva előhúzza a legkézenfekvőbb klasszikust, amely miatt nem kell kockáztatni sem azt, hogy ne sikerülne elegendő jegyet eladni, sem pedig azt, hogy magyarázkodni kelljen a máshogy gondolkodó néző vagy a pénzosztó politikus előtt. Ebben a kategóriában férnek el a rendezői értelmezés által fel nem frissített *III. Richárdok*,

Übü királyok, *Macbeth* és *Kaukázusi krétakörök* olyankor, amikor a társadalom egy része nem szimpatizál a hatalom birtokosaival, vagy a *Nórák*, amikor a nemi szerepekről lehetne mondani valamit. Most se essék félreértés: persze hogy ezekből is születhetnek kiemelkedő előadások, de önátítás lenne azt mondani, hogy azok más erényeik mellett képesek jobban megértetni a nézővel azt is, milyen világban is él éppen. Ezek a művek sokkal inkább általános érvényű, morális, társadalom-elméleti kérdésekben gondolkodtatnak el, ami természetesen fontos, de sokszor feltűnőbb, mennyire másról is szólnak ezek a darabok, mint amiben élünk. A *III. Richárd* jó példa erre: a mai magyar politikusok nem úgy és nem azért hataloméhesek, mint Richárd, a környezetük tehetetlensége is gyökeresen másból fakad, a morális kérdések pedig már nem is köthetőek a minden morált elvesztett közéletünkhöz, amelynek természetéről persze így nem is derülhet ki semmi. Mindaz, amit ezek a darabok adni tudnak nekünk, az nem az aktuális közélet, hanem a mindenkori élet megértéséhez fontos.

Hasonló a probléma a harmadik kategóriával: ide azokat az előadásokat sorolom, amelyek a korábbiaknál jóval közvetlenebbül kívánnak a mai viszonyokról szólni, de úgy érzem, mégsem tudnak olyan hatásosak lenni, mint egy újonnan létrehozott szöveg, amely akár egy kortárs drámaíró tollából, akár dokumentarista, performatív, improvizatív vagy más posztdramatikus módszerekkel születne. Ennek legjobb példája Alföldi Róbert egyébként remek *A salemi boszorkányok*-előadása, amelynek rengeteg problémafelvetése húzható rá mai helyzetekre (lehet-e bármilyen szinten együttműködni a tisztességtelenséggel úgy, hogy közben én még tisztességesnek nevezhetem magam; lehet-e függetlennek maradni, ha körülöttem már senki nem az), és amely mégis megmutatja, hol vannak a sorok között utalgató, metaforákat lefordító színház hatásmechanizmusának határai. Mert hiába érződik úgy felerész, hogy az előadás semmi másról nem szól, mint Magyarországról, a másik felében mégiscsak ott van, hogy valójában a hatvanas évek mccarthysta Amerikájáról szól, olyan problémákkal, amelyeknek ma a fordítottja igaz nálunk, és amely fordított problémákról így fájóan hiányzik a látlet.

Voltaképpen öt kategóriának kellene lennie a közéleti színházról a nem közéletiig terjedő képzeletbeli skálán, ahol az ötödikben az olyan előadások szerepelnének, mint amilyenek például a Saját Színház projektjei voltak az előző évadban, amelyek hátrányos helyzetű falvak lakóinak én- és jövőképét próbálták formálni színházi eszközökkel. Vagy ilyen volt jó pár éve az *Illaberek* a Katonában, amely hamar reflektált a ki-

vándorlásra, vagy *A te országod* a Fortétól és a *Titkaink* Pintér Béláéktól – mindhárom többet mondott el a rendszerváltás előtti és utáni Magyarország működéséről, mint bármely más előadás az országban: a mi saját közelmúltunkról és jelenünkről szóltak, az itt és most színházba járó magyarokéról, és végül arról tudtak erős állításokat megfogalmazni, nagy kérdéseket feltenni, miért élünk ma olyan országban, amilyenben. Azonban ilyen előadást idén egyet sem láttam.

Ahogy aggasztó vagy, ne kerteteljünk, kiábrándító az is, ahogyan a színházak az előadásaikon túl sem reagáltak gyakorlatilag semmilyen közéleti kérdésre: míg más országok akár odáig is elmentek, hogy a menekültekkel együtt hoztak létre előadásokat (hogy ez jó vagy nem jó, az más kérdés, de társadalmi jelentősége vitathatatlan), addig Magyarországon egyetlen mondatot, egyetlen gesztust is képtelen vagyok felidézni, amely kőszínházi vezetőtől származott volna a témában. De még ennél sokkal kevésbé jelentős kérdésekben is – például, hogy mennyit ér ma a POSZT – teljes a hallgatás, a konfliktuskerülés, ami még mindig jobb, mint, mondjuk, a szexuális zaklatások ügyében túlon túl sok irányból tapasztalható, nem az elkövetőkkel, hanem az áldozatokkal vagy a kérdést tematizálókkal szembeni elutasítás. Pedig a színház ideális esetben nem egy este héttől pár órán át bársonyfüggöny mögött zajló esemény, hanem a társadalom működésében aktívan részt vevő jelenség lehetne – ez a funkció ma Magyarországon mintha már nem létezne.

Így ebben az évadban még a mindössze pár előadással szerénykedő negyedik kategória áll a legközelebb ahhoz, amit ideálisnak tartanék: ezek azok az előadások, amelyekben erősen ott érződik a mai folyamatok felett érzett aggodalom, ezen folyamatok elemzése, így meg tudnak és akarnak fogalmazni érvényes gondolatokat arról, miben élünk, és miért. Ennek legjobb példája a több évad óta már legtöbbször a kisebb ellenállás felé mozduló Mohácsi János újra igazán erős rendezése, az *Egy piaci nap*, amely bár a második világháború után játszódik, a máról is beszél. És amely egy költőien vulgáris mondat ismételtetésével köt át lassan a jelenbe: a „Hú, de rárá fogunk erre baszni” eleinte csak a zsidóverések miatti lebukásra vonatkozik, de később, sokadik hallásra már másra is. Arra, hogy ha ez így megy tovább – akár bő hetven évig is –, ha ez a gyűlölködés nem változik, sőt, esetleg olyan is lesz, aki szítja, ha nem változik meg a magyar ember magyar emberhez való hozzáállása, egyszerűen ha elindulunk a rossz irányba, és nem próbálunk meg sürgősen visszatérni a jóhoz – na, akkor nagyon rá fogunk baszni.

E számunk szerzői

- Gabnai Katalin (1948) drámatanár, színikritikus, Budapesten él
 Jászay Tamás (1978) kritikus, a *Revizor* szerkesztője, Szegeden él
 Kovács Bálint (1987) kulturális újságíró, kritikus, az *Index* munkatársa, Budapesten él
 Kovács Bea (1991) esszéíró, blogger, Marosvásárhelyen él
 Megyeri Léna (1987) szabadúszó tánckritikus, Budapesten él
 Papp Tímea (1975) kritikus, kulturális menedzser, Budapesten él
 Puskás Panni (1987) kritikus, a *Revizor* kritikai portál szerkesztője, Budapesten él
 Stuber Andrea (1960) kritikus, újság- és naplóíró, Budapesten él
 Tasnádi István (1970) drámaíró, rendező, Budapesten él
 Török Ákos (1969) újságíró, a *színhaz.hu* szerkesztője, Budapesten él